

тувався у нерівний, написаний навмання дарчий напис на сторінці 77-й: «Дорогому-Дмитрию (ще одне свідчення його вже дуже поганого слуху на той час — В. Т.) Владимировичу Терлецкому, С уважением И. Кавалеридзе»... Через місяць, 3 грудня 1978 року, славетного І. П. Кавалеридзе вже не стало. Пішов з життя один з самобутніх і оригінальних українських скульпторів, ім'я якого залишиться навечно в історії-нашої культури.

Святослав Воїнов

ПОМИЛКА МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА

Ім'я Михайла Максимовича (1804—1873) стоїть в числі найбільш видатних вихованців Новгород-Сіверської гімназії. Вчений з енциклопедичними знаннями — професор ботаніки, словесності, відомий історик, фольклорист, до того ж перший ректор Київського університету — все це Максимович.

Літературознавці не шукають білих плям в біографії нашого земляка, не сперечаються і не піддають сумніву існуючі біографічні свідчення про нього, адже сам Максимович залишив для нащадків свою чудову автобіографію, яку написав у 1854 році за проханням С. П. Шевирьова для біографічного словника професорів і викладачів Московського університету. В ній майже сторінка присвячена його життю і навчанню у Новгороді-Сіверському. Зокрема, він пише: «Под конец достопамятного 1812 года отдали меня в Новгород-Северскую гимназию, которая в 1808 году открыта была им же, Ильёю Федоровичем (мається на увазі І. Ф. Тимківський. — С. В.) как визитатором Харьковского округа с 1803 года, и в которой директором был тесть его, статский советник Иван Иванович Халанский. В гимназии семь лет прошли для меня как семь месяцев».¹

Про сім років свого навчання у гімназії Максимович пише також у «Воспоминании о Тимковских» у тому ж 1854 році (опубліковані у 1898 р.), згадуючи про свого рідного дядька І. Ф. Тимківського:

«Эту гимназию, — которой питомцем был и я (с 1812 до 1819 г.), — мой дядя любил, как дитя свое».²

Спогади видатного вченого являють собою визнані біографічні свідчення про його гімназичні роки навчання і без будь-яких сумнівів сприймаються всіма його біографами. Але якщо більш уважніше ознайомитись з історією гімназичної освіти до революційної Росії, то можна помітити, що згідно з статутом 1804 року всі гімназії, у тому числі і Новгород-Сіверська, були в той час 4-класними з 4-річним терміном навчання. Їх перетворення у 7-річні почалося здійснюватися за новим уставом гімназій з 1828 року і проходило не одночасно. У Новгород-Сіверській гімназії це було здійснено лише в жовтні 1833 року.³

Як же міг Михайло Максимович вчитися в гімназії сім років? Звернемось до його спогадів: «За те мои успехи в науках, в двух высших классах гимназии спустились с прежней превосходной степени на очень хорошую, и даже очень хорошую! В июне 1819 года, проговорив речь «Об истинном просвещении» на публичном экзамене, я получил аттестат, которого не помню...»⁴

Видно, що вчився Михайло дуже добре, бо у двох нижчих класах його успіхи були ще кращими. Тож не міг він кілька разів залишатися на другий рік в одному класі. До речі, його згадка про два вищі класи натякає саме на чотирирічну гімназію того часу, що складалася з двох нижчих та двох вищих класів.

У автобіографії Максимовича можна помітити ще дві суперечності гімназичним правилам — до гімназії приймалися діти віком не молодше десяти років, причому учбовий рік починався не з 1 вересня, а з 1 серпня.⁵

Михайла ж привезли до Новгорода-Сіверського не на початок учбового року — до 1 серпня, а «под конец достопамятного 1812 года», коли йому було лише вісім років (народився він 3 вересня 1804 року). Тому за малим віком хлопця не міг порушити правила прийому навіть його родич — директор гімназії І. І. Халанський.

Щоб розібратися у всьому цьому, уважніше переглянемо біографію Максимовича. Десь у шість років його віддали до Золотоніського Благовіщенського монастиря на навчання. Свого часу у цьому ж монастирі здобували початкову освіту і його рідні дядьки Тимківські (Ілля, Іван, Василь, Роман та Єгор Федоровичі), які стали видатними людьми. Тут Михайло пройшов Граматику, Часослов і Псалтир. Невдовзі його батько отримав нове призначення по службі на Шосткинський пороховий завод Чернігівської губернії. Майже одночасно (у 1811 р.) пішов у відставку з Харківського університету старший дядько Михайла Ілля Федорович, який вирішив оселитись в селі Туранівці, неподалік від Шостки, у маєтку своєї дружини Софії Іванівни, уродженої Халанської. Вирішено було, що Михайло буде жити у дядька і той підготує його до вступу у гімназію.

«Туда, — згадує Максимович, — взял меня И. Ф. к себе, в 1811 году, и учил меня началам разных наук и по-латыни».

Лише рік пожив Михайло в Туранівці. Вітчизняна війна 1812 року дещо змінила сімейні плани. І. Ф. Тимківський 18 серпня 1812 року був обраний членом дворянського комітету, що формував і споряджав ополчення.⁶ У нього зовсім не залишалось часу для занять з племінником. Не міг приділяти увагу Михайлу і його батько, адже він працював на пороховому заводі і через виконання термінових фронтних замовлень вільного часу у нього не було. Тому й відвезли Михайла в кінці 1812 року до Новгород-Сіверського.

Але серед учнів гімназії його не було — про це свідчить книжка «Историческая записка о Новгород-Северской гимназии», яка вийшла з друку у 1889 році до 100-річчя гімназії. Її автор, вчитель Іван Панаженко двічі згадає Максимовича: перший раз — у передмові, серед видатних вихованців гімназії, другий — серед учнів, які закінчили повний курс її у 1819 році⁷ (дата вступу його до гімназії не вказана). Таким чином, офіційна дата закінчення Максимовичем гімназії співпадає з його автобіографічним свідченням. А далі, в цій же книжці наведено повний список учнів всіх класів гімназії за 1813 рік. Михайла Максимовича серед них немає, тобто ні в 1812, ні в 1813 роках в гімназії він не навчався.⁸

Між іншим, все пояснюється дуже просто. Вступник до гімназії повинен був мати знання у обсязі програми повітового училища, тобто фактично повинен був закінчити його. Не випадково, що при перетворенні Новгород-Сіверського головного народно-го училища в гімназію у 1808 році одночасно було відкрито й повітове училище. Воно мало свій власний штат, наглядача і, разом з тим, було підпорядковане директору гімназії. Цікаво, що у 1808—1833 рр. повітове училище розміщувалось в одному з гімназійо будинку, про що свідчать не лише офіційні документи, але й численні спогади вихованців гімназії, зокрема П. О. Куліша, М. К. Чалого, М. О. Шрамченка та інших.⁹

Отже, за малим віком Михайла Максимовича його рідні змушені були влаштувати його у трьохкласне повітове училище, закінчивши яке, він прийшов у 1815 році до першого класу гімназії. Враховуючи, що училище знаходилося в одному будинку з гімназією, стає зрозумілим і невільна помилка Максимовича — всі його дитячі враження пов'язувались саме з гімназією, бо вона у місті задавала всьому тон, йти на уроки до училища значило — йти до гімназії. А ще й директором гімназії був його родич — тесть рідного дядька Іллі Федоровича. Михайло жив у директорському домі по вулиці Казацькій, не мав ніяких клопотів у навчанні, не знав про якісь клопоти при оформленні в училище та гімназію. Маючи добру підготовку і неабиякі здібності, він з легкістю закінчив гімназичний курс і вступив до Московського університету.

Слід відзначити, що дитячі враження Михайла Максимовича щодо навчання у гімназії були характерними і для інших гімназистів. Пізніше це призвело до певних непорозумінь у визначенні біографічних даних, пов'язаних з часом навчання у гімназії П. О. Куліша, О. І. Покорського-Жоравки та інших її вихованців.

Навіть вихованець Новгород-Сіверської гімназії Михайло Чалий, навчання якому у повітовому училищі давалося нелегко і який дуже добре знав історію гімназії (бо працював над гімназичним архівом, готуючи свої спогади), пишучи про П. О. Куліша, робить в статті «Юные годы П. А. Кулиша» аналогічну помилку: «На десятому году мальчика отвезли в Новгород-Северск... для поступления в гимназию», а нижче виправляється: «...он счастливо избежал «первейшего» (приготовительного) класса... и поступил прямо в первый класс поветового училища».¹⁰

Таким чином, в біографії М. О. Максимовича зроблено досить суттєве уточнення, пов'язане з навчанням його у Новгород-Сіверській гімназії з 1815 по 1819 рр.

Джерела та література:

1. Максимович М. А. Автобиография // Киевская старина. 1904. № 9. С. 325. Говорячи про відкриття І. Ф. Тимківським Новгород-Сіверської гімназії у 1808 р., Максимович мав на увазі нові перетворення в існуючому головному народному училищі. Датою ж заснування гімназії офіційно вважалось її лютого 1789 р.
2. Максимович М. А. Воспоминание о Тимковских // Киевская старина 1898. № 11 С. 264.
3. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. К., 1990. С. 162; Панаженко І. Историческая записка о Новгород-Северской гимназии. К, 1889. С. 27, 90.
4. Максимович М. А. Автобиография. С. 325.
5. Панаженко І. Вказана праця. С. 79.
6. Шугуров Н. В. Илья Федорович Тимковский, педагог прошлого времени // Киевская старина. 1891. № 10. С. 82.
7. Панаженко І. Вказана праця. С. 63.
8. Там само. С. 30—31.
9. Извлечение из исторической записки о Новгород-Северской гимназии // Официально-учеб. прибавл к журналу Мин. Нар. Пров. 1844. С. 71; Чалий М. К. Воспоминания // Киевская старина. 1889. № 2. С. 398
10. Чалий М. К. Юные годы П. А. Кулиша // Киевская старина. 1897. № 5. С. 291.